

Bijlage HAVO
2024

tijdvak 1

maatschappijwetenschappen

Bronnenboekje

Opgave 1 Meer zichtbaarheid Friese taal in Friesland

tekst 1

Cameratoezicht op Friese snelweg wordt ‘Kameratafersjoch’

(...) Het Rijk en de provincie Fryslân ondertekenden deze week een akkoord om het Fries zichtbaarder te maken in de openbare ruimte. (...)

5 Afgesproken is (...) dat matrixborden, bij wegwerkzaamheden of omleidingen op rijkswegen in Friesland, Friestalige teksten krijgen. ‘Denk om uw snelheid’, wordt

10 aangevuld met ‘Tink om jo snelheid’. Dat geldt ook voor borden op straat. Cameratoezicht wordt ‘Kameratafersjoch’. Helpt dit nu echt om het Fries, als tweede rijkstaal, te

15 versterken? Is het geen symboolpolitiek? “Het helpt juist omdat het symbolisch is”, onderstreept de Friese gedeputeerde Poepjes (CDA). “Het Fries zit in het

20 hart van de Friezen. Als je het buiten meer ziet, gaan de status en uitstraling ervan omhoog. Friezen zien dat hun taal relevant is en gezien mag worden.”

25 Het werkt dus psychologisch, stelt ze. “Kom je meer Fries tegen, dan krijg je onbewust mee dat die taal

heel normaal is (...).” Van de inwoners in Friesland kan 93 procent

30 het Fries vrij aardig tot heel goed verstaan, blijkt uit de Taalatlas Fries uit 2020. 78 procent kan het ook lezen.

Aant Jelle Soepboer, kandidaat-wethouder voor de Fryske Nasjonale Partij (FNP) in Noardeast-Fryslân, gaat nog een stap verder. Het Fries zal niet overleven als het weinig

35 zichtbaar is in de publieke ruimte. Een ander argument van Soepboer is dat het voor niet-Friezen noodzakelijk wordt de taal te leren als ze veel

40 Friese woorden op straat zien. “Import die hier komt wonen, geef je een duwtje in de rug om Fries te leren verstaan.” En dat heeft niets met uitsluiting te maken, beklemtoont hij. “Juist niet. Ze krijgen zo juist het

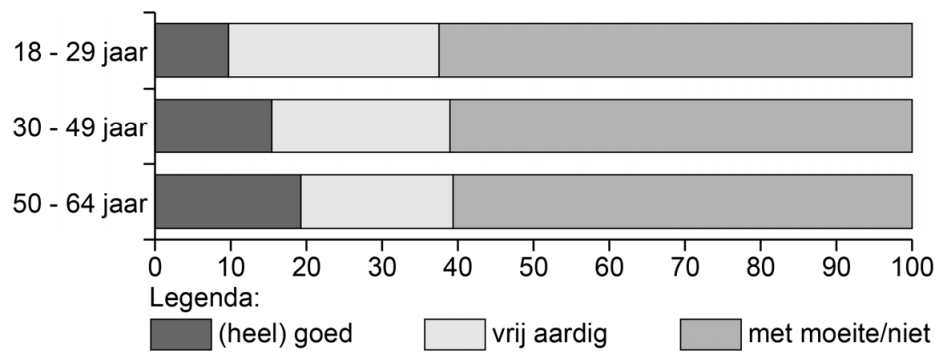
45 gevoel dat ze bij de lokale gemeenschap horen.” Verwarrend hoeven Friese aanduidingen al evenmin te zijn, meent Soepboer. “Iedereen weet dat je op een

50 fytspaad niet met de auto mag.”

bron: Karin de Mik, www.trouw.nl, 7 mei 2022

figuur 1

De kwaliteit van schrijfvaardigheid in het Fries (%) naar leeftijd

bron: De Fryske Taalatlas 2020

Opgave 2 Studeren als je ouders dat nooit hebben gedaan

tekst 2

Wie als eerste uit het gezin gaat studeren, moet heel wat obstakels overwinnen

Hoe is het om als eerste in de familie te gaan studeren? Lastig, merken veel 'eerstegeneratiestudenten'. "Er was nul aanmoediging, ik moest het 5 allemaal uit mezelf halen." De ouders van Charisma Hehakaya zaten niet in de zaal toen ze haar eerste masterdiploma¹) kreeg. "Dat deed een beetje pijn", zegt ze. "Maar 10 tegelijkertijd was ik trots op mezelf. Het was me wél gewoon gelukt. In m'n eentje."

Hehakaya (30) heeft inmiddels drie masterdiploma's op zak en (...) 15 richtte (...) een fonds op voor steun aan studenten die net als zij geen ouders hebben die naar de universiteit zijn gegaan. Het 'Eerste Generatie Fonds' van de Universiteit 20 Utrecht helpt met geld, tweedehands laptops of praktische ondersteuning, zoals taaltrainingen. Ook gaat op haar initiatief binnenkort 'University Pioneers' van start om 25 eerstegeneratiestudenten in Utrecht beter wegwijs te maken in het studentenleven, onder andere door de inzet van mentoren. (...) Dat is nodig, zegt Hehakaya, (...) omdat het 30 scheelt als er een plek is waar je terecht kunt als studeren niet vanzelfsprekend is en je geen ouders hebt die je goed kunnen helpen tijdens je studie. (...)

35 School was niet erg belangrijk voor haar ouders. "Mijn vader zei ooit: 'je hoeft van mij niet te leren'. (...)" Als

ze na een lange weg op de universiteit belandt, valt pas echt op 40 wat ze mist ten opzichte van haar studiegenoten. Waar anderen in werkgroepen met flair discussiëren en vragen stellen, is Hehakaya bang om iets te zeggen of om hulp te 45 vragen. Podiumvrees, zegt ze achteraf. (...)

Die faalangst is een gevoel dat veel eerstegeneratiestudenten zullen herkennen, zegt Jeanet van de 50 Korput, senior onderzoeker aan Hogeschool Windesheim. Zij publiceerde deze maand een onderzoek naar eerstegeneratiestudenten waarvoor 55 ze twintig diepte-interviews afnam. Daar zaten studenten bij (...) met ouders die niet begrepen waarom hun kind in vredesnaam vrijwillig wilde studeren. "Die kregen thuis 60 voortdurend de vraag waarom ze nog niet aan het werk waren", zegt Van de Korput. "Een student werd thuis 'nerd' genoemd."

(...) Eerstegeneratiestudenten hebben 65 vaak het gevoel dat ze in twee werelden leven. Die van thuis en die van de studie. En in beide voelen ze zich niet helemaal thuis.

(...) De mentorprogramma's helpen, ziet 70 Van de Korput. Maar, merkte ze in haar gesprekken met studenten: deze studenten willen niet aangesproken worden op hun afkomst. Het begrip

75 eerstegeneratiestudent heeft voor sommigen een negatieve betekenis. “Niemand wil in een hokje worden gestopt. Deze studenten willen niet gezien worden als arm of kwetsbaar.

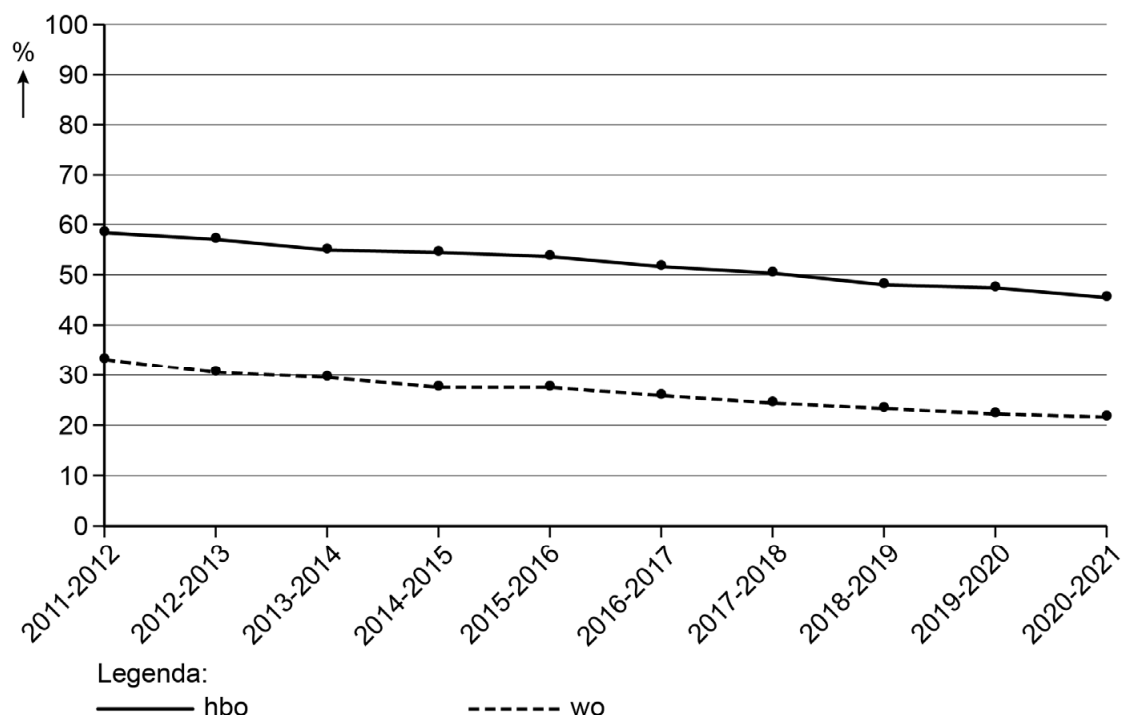
80 Dat zijn ze ook niet. Het zijn vaak bijzonder sterke mensen met veel levenservaring. Ik was erg van ze onder de indruk.”

bron: Patricia Veldhuis, NRC, 29 november 2022

noot 1 In het hoger onderwijs bestaat er een bachelor-masterstelsel. Opleidingen aan de universiteit zijn opgedeeld in een bacheloropleiding en een daarop aansluitende masteropleiding. De meeste hbo-opleidingen zijn bacheloropleidingen. Bij een aantal hbo-studies kun je ook een masteropleiding volgen. (bron: cbs.nl)

figuur 2

Percentage eerstejaars-studenten hoger onderwijs waarvan ouders geen hoger onderwijsopleiding hebben

bron: Startmonitor/CBS - Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2020-2021

Toelichting

Figuur 2 laat voor de studie jaren 2011-2012 tot en met 2020-2021 het aandeel eerstegeneratiestudenten (waarvan beide ouders geen hoger onderwijsopleiding hebben afgerond) zien, op basis van een representatieve steekproef van nieuwe eerstejaars in het hoger onderwijs. Er wordt onderscheid gemaakt tussen studenten op het hbo en het wo (universiteit).

Voorbeeld: In het studiejaar 2020-2021 heeft 21% van de eerstejaars aan de universiteit ouders die geen hoger onderwijsopleiding hebben afgerond.

Opgave 3 vTaiwan

tekst 3

Hoe Taiwanese ‘civic hackers’¹⁾ hielpen om een nieuwe manier te vinden om het land te besturen

(...) Hoe kon de regering van Taiwan beter leren luisteren? Om die vraag te beantwoorden, wendde Taiwan zich niet tot de gebruikelijke partijen, zoals lobbyisten of politieke adviseurs. In plaats daarvan (...) reisden regeringsambtenaren naar een levendige collegezaal van een universiteit om de hulp in te roepen van een groep waar weinigen het bestaan van kenden: de ‘civic hackers’¹⁾.

Taiwans ‘civic hackers’ waren georganiseerd rond een collectief zonder leider genaamd g0v (uitgesproken als ‘gov zero’). Velen van hen geloofden in radicale transparantie, in het zichtbaar maken van ondoorzichtige processen en in het idee dat iedereen die geraakt wordt door een beslissing erover moet kunnen meepraten. (...) Leden van g0v traden toe tot de regering, en een van haar leden, Audrey Tang, werd de digitale minister van het land. (...)

Volgens g0v was het probleem van de politiek in wezen een informatieprobleem. Verkiezingen werden niet vaak genoeg georganiseerd om wetgevers een idee te geven van wat de mensen wilden. En stemmingen, referenda, verkiezingen en debatten verdelen het volk vaak in tweeën. Ze hadden geen manier nodig om verdeeldheid

te meten, maar juist om consensus te bereiken. (...)

Het antwoord van de ‘civic hackers’ werd vTaiwan genoemd. (De ‘v’ staat voor virtueel.) (...) Het platform nodigt burgers uit in een online ruimte voor debat waarnaar politici luisteren en waarmee zij rekening houden bij het uitbrengen van hun stem. De regering startte een nieuw vTaiwan-proces over een politieke kwestie waarover zij nadacht en Taiwanese met heel veel verschillende meningen namen online deel aan de discussie.

Cruciaal was echter dat de deelnemers zich in een geheel nieuw soort online ruimte bevonden – exact het tegenovergestelde van die van sociale media die conflict aanmoedigen. vTaiwan gebruikte een platform genaamd Polis, ontworpen door technologen uit Seattle (...). Net als elk ander platform voor sociale media, laat Polis iedereen zijn mening over de kwestie met iedereen delen en het eens of oneens zijn met anderen. Maar daar houdt de gelijkens op.

Aan het begin van het debat tekende Polis een kaart waarop alle verschillende punten van overeenstemming en tegenspraak waren aangegeven. Wanneer mensen hun mening gaven, werden niet zozeer de opmerkingen die de

meeste verdeeldheid zaaiden
uitgelicht, maar werden die
75 opmerkingen het meest zichtbaar
gemaakt, die overeenkomsten
vertoonden – overeenkomsten niet
alleen binnen hun eigen kleine groep
van ideologische medestanders,
80 maar ook met andere groepen.
Verdeeldheid-zaaiende uitspraken,
(...) provocaties – deze werden
gewoon niet zichtbaar.

“Mensen besteden zo veel meer tijd
85 aan het ontdekken van hun
overeenkomsten dan aan het
uitvechten van elk detail van een
specifiek onderwerp,” zegt Audrey
Tang. “Steevast vinden we binnen
90 drie of vier weken een vorm waarin
de meeste mensen het eens zijn over
de meeste stellingen.” Ze ontdekten
dat het herontwerpen van de online
ruimte een diepere menselijke
95 waarheid liet zien. In de politiek
besteden mensen de meeste tijd aan
waar ze het oneens over zijn. Maar

als je consensus in een spel
verwerkt, maak je punten van
100 eenheid zichtbaar die voorheen
verborgen bleven.

Al snel werd vTaiwan kwestie na
kwestie toegepast, vooral op die
welke met technologie te maken
hadden, en telkens kwam een
105 verborgen consensus aan het licht.
Tijdens een heftig debat over
Uber-regulering, bijvoorbeeld, bleek
dat iedereen eigenlijk alleen maar om
110 veiligheid gaf. (...)

Het meest waardevol was dat door
ruis en verdeeldheid weg te nemen,
vTaiwan uitkomsten creëerde waar
de regering daadwerkelijk iets mee
115 kon. Het vormde de kern van een
tiental wetten en regels die nu in
Taiwan worden doorgevoerd, op van
alles, van wraakporno tot regulering
van financiële technologie. En er
120 staan er nog meer op stapel.

bron: The Guardian, september 2020

noot 1 Civic hackers zijn mensen die bereid zijn om samen te werken met anderen om, vaak met behulp van data en technologie, uitdagingen en problemen aan te pakken die van belang zijn voor buurten, steden en het land. (naar: *digital.gov*)

Opgave 4 Recidive onder jeugdige daders

tekst 4

Verschil in recidive (...) onder jeugdigen

Risicofactoren voor recidive

(...) Het huishouden waarin jeugdige daders wonen na het plegen van het delict waarvoor ze zijn veroordeeld

5 (...) hangt samen met recidive.

Jeugdigen in eenoudergezinnen (...) en in gezinnen met veel broers of zussen hebben (...) een hoger recidiverisico. Ook jeugdigen met

10 een tienermoeder hebben een hoger recidiverisico. Deze gezinskenmerken hangen samen met minder ouderlijk toezicht, wat de kans op jeugdcriminaliteit vergroot.

15 Maatregelen die (juist deze) gezinnen ondersteunen bij de opvoeding kunnen daarom mogelijk recidive voorkomen.

Jeugdigen die werken of die een
20 opleiding volgen, hebben (...) een lager recidiverisico dan jeugdigen die niet op school zitten of niet werken. Ook onder voortijdig schoolverlaters is de recidive hoger. (...)

25 Maatregelen die ervoor zorgen dat jeugdigen naar school gaan of werken, kunnen daarom mogelijk jeugdcriminaliteit en recidive voorkomen. Ook specifieke

30 maatregelen die jeugdigen helpen bij het vinden en behouden van een opleiding, stage of baan kunnen waarschijnlijk recidive voorkomen.

Ongelijke ontwikkeling

35 (...) Onder jeugdigen met eerdere delicten was de recidive al hoger dan onder first offenders [jeugdigen zonder eerdere delicten]. Deze verschillen zijn in de onderzochte
40 periode verder toegenomen. (...)

Een (...) verklaring is dat jeugdige daders met eerdere delicten (...) in toenemende mate last hebben van een negatief label of een stigma,
45 waardoor zij minder kansen hebben op bijvoorbeeld een stage of baan. Wanneer deze kansen worden afgesneden, vergroot dit de kans dat jeugdigen opnieuw de fout in gaan of
50 kiezen voor een criminele carrière. Ervoor zorgen dat jeugdigen na een veroordeling (...) een nieuwe start kunnen maken zonder gestigmatiseerd te worden, kan
55 mogelijk helpen om te voorkomen dat de verschillen in recidive verder toenemen. (...)."

bron: Boschman, Piersma, Weijters, ccv-secondant.nl, mei 2022